

چشم انداز صنعت دخانیات

بهبود تکنولوژی تولید محصولات دخانی در کشورهای در حال توسعه که با هزینه پایین نیروی کار همراه است، می تواند مزایای قابل توجهی برای تولید و صادرات محصولات دخانی این کشورها فراهم آورد.

در سال ۱۹۷۰ به ۵ میلیون و ۹۴۲ هزار تن در سال ۲۰۰۵ بالغ شده است. در همین راستا، تولید سیگار از نیمه دهه ۱۹۸۰ به سرعت در کشورهای در حال توسعه افزایش یافته است. در واقع، بسیاری از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی این صنعت که توسط شرکت‌های چندملیتی در کشورهای در حال توسعه انجام شده، موجب افزایش تولید این محصول شده است. در حال حاضر کشورهای در حال توسعه ۶۳ درصد تولید جهانی سیگار را در اختیار دارند. تولید سیگار در این کشورها با رشد ۲۸۰ درصدی، از ۹۹۱ هزار تن در سال ۱۹۷۰ به ۳ میلیون و ۷۶۹ هزار تن در سال ۲۰۰۵ رسیده است.

جانشینان در حال توسعه!

در الگوهای تجارت مواد دخانی، طی دهه‌های گذشته تغییرات قابل توجهی روی داده است. به طور متوسط، ۲۵ درصد تولید برگ تنباکو در سطح بین‌المللی مورد تجارت قرار می‌گیرد. در این میان، با افزایش صادرات تنباکوی کشورهای در حال توسعه‌ای چون برزیل، زیمبابوه و مالای، برخی از تولیدکنندگان پرباقیه همچون ایالات متحده، کشورهای عضو اتحادیه اروپا و ترکیه در حال دست دادن سهم خود در بازار صادرات برگ تنباکو هستند. در سال ۲۰۰۵، کشورهای در حال توسعه با یک میلیون و ۳۷۳ هزار تن صادرات تنباکو، حدود ۷۷ درصد صادرات جهانی این محصول را در اختیار داشته‌اند. در سال‌های اولیه دهه ۱۹۷۰، میزان صادرات تنباکو این کشورها ۷۵۱ هزار تن بوده است. واردات تنباکو کشورهای در حال توسعه نیز در سال ۲۰۰۵ معادل ۴۷۰ هزار تن بوده که ۲۱ درصد کل واردات جهانی تنباکو یعنی دو میلیون و ۱۵۱ هزار تن را در بر می‌گیرد.

همچنین میزان صادرات سیگار در کشورهای در حال توسعه با رشدی قابل توجه از ۱۶ هزار تن در سال‌های نخست دهه ۱۹۷۰ به حدود ۲۰۶ هزار تن در سال ۱۹۹۰، و سپس با رشدی ۱۰۳ درصدی به ۴۱۹ هزار تن در سال ۲۰۰۵ بالغ شده است. این در حالی است که کل صادرات سیگار دنیا در سال ۲۰۰۵ حدود یک میلیون و ۳۳۷ هزار تن بوده است.

طی دهه‌های اخیر، تغییرات گسترده‌ای در الگوی تقاضا، تولید و تجارت تنباکو و سیگار ایجاد شده است. میزان تقاضای تنباکو طی سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۰۵، به طور متوسط سالانه ۲ درصد رشد داشته و از ۴/۲ میلیون تن در سال‌های آغازین دهه ۱۹۷۰ به ۶/۵ میلیون تن در سال ۲۰۰۵ و سپس به حدود ۶/۷ میلیون تن در سال ۲۰۰۵ رسیده است. در سال ۲۰۰۵ حدود ۴/۵ میلیون تن از ۶/۵ میلیون تن تقاضای موجود، به کشورهای در حال توسعه اختصاص داشته است. در همین مدت، میزان مصرف تنباکو در کشورهای توسعه‌یافته سالانه ۰/۲ درصد کاهش یافته است، در حالی که طی همین دوره، مصرف تنباکوی کشورهای در حال توسعه ۳/۱ درصد افزایش داشته که بیشترین میزان افزایش تقاضا مربوط به کشور چین بوده است. میزان تقاضای تنباکو این کشور از ۰/۷ میلیون تن در سال ۱۹۷۰ به ۲/۶ میلیون تن در سال‌های نخست دهه ۱۹۹۰ و پس از آن، با اندکی کاهش به ۲/۴ میلیون تن در سال ۲۰۰۵ رسیده است.

گفتنی است، علاوه بر رشد جمعیت، رشد اقتصادی دهه‌های اخیر کشورهای در حال توسعه، از عوامل اصلی افزایش مصرف مواد دخانی در این کشورها به حساب می‌آید. این مسأله سبب شده تا نسبت جمعیت افراد بالغ (۱۵ سال به بالا) که مواد دخانی مصرف می‌کنند نسبت به کل جمعیت از ۵۹ درصد در سال ۱۹۷۵ به ۶۸ درصد در سال ۲۰۰۵ و سپس به بیش از ۷۰ درصد در سال ۲۰۰۵ افزایش یابد. این نسبت در کشورهای توسعه‌یافته با رشد به مراتب ملایم‌تری از ۷۵ درصد در سال ۱۹۷۵ به ۸۱ درصد در سال ۲۰۰۵ رسیده است. این نسبت در سال ۲۰۰۵ برای کل جهان حدود ۷۲ بوده است.

تولید جهانی برگ تنباکو (خنک شده) از ۴/۲ میلیون تن در سال ۱۹۷۰ (با سطح زیر کشت ۳/۸۰ میلیون هکتار) به ۵/۹ میلیون تن در سال ۲۰۰۰ (با سطح زیر کشت ۴/۱۷ میلیون هکتار) و ۶/۸ میلیون تن در سال ۲۰۰۵ (با سطح زیر کشت ۵/۰۹ میلیون هکتار) رسیده است. گفتنی است، میزان تولید تنباکو در کشورهای توسعه‌یافته از ۱/۸ میلیون تن در سال ۱۹۷۰ به ۱/۲ میلیون تن در سال ۲۰۰۵ کاهش یافته است. اما در کشورهای در حال توسعه از ۲/۵ میلیون تن در سال ۱۹۷۰ به ۶ میلیون تن در سال ۲۰۰۵ رسیده که بیانگر ۱۴۰ درصد رشد می‌باشد.

در حال حاضر حدود ۰/۶۸ میلیون هکتار در کشورهای توسعه‌یافته و ۴/۴۱ میلیون هکتار در کشورهای در حال توسعه، زیر کشت تنباکو قرار دارد. در این میان، چین با سطح زیرکشتی معادل ۱/۸۸ میلیون هکتار، به تنهایی ۴۱ درصد تولید جهانی و حدود نیمی از تولید تنباکو کشورهای در حال توسعه را به خود اختصاص داده است.

تولید جهانی سیگار از دو میلیون و ۹۸۱ هزار تن

درآمد حاصل از مالیات محصولات دخانی در سال ۸۵ نیز به حدود ۶۷۰ میلیارد ریال رسید که با رقم مصوب بودجه این سال فاصله بسیار داشت.

درآمد مالیاتی ۸۶

در سال ۱۳۸۶ برقراری مالیات بر مصرف سیگار ادامه پیدا کرد و این مهم در قالب بند "ج" تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۸۶ کل کشور مشخص گشت. البته در بودجه ۸۶ شمول مالیات بر دخانیات گسترش یافت و علاوه بر افزایش ۱۰ درصدی قیمت هر نخ سیگار داخلی، ۲۰ درصد به قیمت سیگار وارداتی و توتون قلیان وارداتی، توتون پیپ و سایر مواد دخانی اضافه گردید. به موازات، موارد هزینه - درآمد مالیاتی متنوع‌تر شد و برای تحقق اهداف قانون برنامه چهارم توسعه، مشارکت بخش غیردولتی و استفاده از ظرفیت نهادهای غیردولتی برای مبارزه با دخانیات و حمایت از مراکز مشاوره‌ای و درمانی غیردولتی ترک مصرف دخانی، مورد توجه قرار گرفت. از سوی دیگر، در بودجه سال ۸۶ درآمد حاصل از مالیات کالاهای دخانی به طور منطقی‌تر و حدود ۱۵۰۰ میلیارد ریال برآورد شد که سهم وزارت بهداشت ۶۰ درصد و سهم سازمان تربیت بدنی ۴۰ درصد می‌باشد.

آیین‌نامه اجرایی بند "ج" تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۸۶، در حال طی مراحل تصویب در هیأت وزیران می‌باشد. در پیش‌نویس این آیین‌نامه، موارد مصرف درآمد مالیاتی ناشی از مصرف سیگار به این ترتیب پیش‌بینی شده است: توسعه مبارزه با دخانیات از طریق حمایت از مراکز مشاوره‌ای و درمانی غیردولتی ترک مصرف مواد دخانی، نوسازی و تکمیل شبکه بهداشتی - درمانی در چارچوب طرح گسترش شبکه بهداشتی - درمانی کشور، کمک به تحقیقات مؤسسه‌های دولتی و غیردولتی در مورد بیماری‌های ناشی از مصرف سیگار، کنترل بیماری‌های سل، سرطان و بیماری‌های ریوی از طریق درمان و تأمین داروی مورد نیاز، شناسایی بیماران دیابتی، پیشگیری از بیماری‌های قلبی و عروقی از طریق گسترش آموزش همگانی، ارتقای فرهنگ و سواد تغذیه‌ای، اصلاح شیوه زندگی، غربالگری بیماران مبتلا به فشار خون بالا و ارایه استانداردهای تهیه و تولید مواد غذایی به ویژه روغن‌های خوراکی، کمک به گسترش مراکز ترک اعتیاد غیردولتی از طریق سازمان بهزیستی و توسعه فعالیت‌های ورزشی توسط سازمان تربیت بدنی.

در مجموع، با توجه به عزم جدی لحاظ شده در قوانین و مقررات، و اراده مسئولان امر - چنانچه اقدامات پیش‌بینی شده برای ارتقای آگاهی‌آحاد جامعه و مشارکت تشکلی‌های غیردولتی به طور کامل اجرایی شود تأثیر قابل توجهی در کاهش مصرف مواد دخانی و آثار سوء آن در بر خواهد داشت. در این میان، به دلیل این که سال ۸۵ نخستین سال انجام اقدامات قانونی برای کاهش مصرف دخانیات بوده، لذا هنوز برای ارزیابی نتایج زود است. ■

از سوی دیگر، در حالی که کشورهای در حال توسعه در سال ۱۹۷۰ حدود ۳۴ هزار تن سیگار مورد نیاز خود را از طریق واردات تأمین کرده‌اند، این میزان واردات تا سال ۱۹۹۰ به ۲۰۵ هزار تن و سپس به ۲۵۶ هزار تن در سال ۲۰۰۵ افزایش یافته است. کل واردات جهانی سیگار در سال ۲۰۰۵ حدود ۵۳۶ هزار تن بوده است که ۲۸۰ هزار تن آن (معادل ۵۲ درصد) به کشورهای توسعه یافته اختصاص داشته است. بدین ترتیب، کشورهای در حال توسعه طی سال‌های اخیر بیشتر از آن که سیگار وارد کنند، آن را صادر کرده‌اند. این کشورها در حال حاضر ۳۳ درصد کل صادرات سیگار و بیش از ۴۷ درصد واردات این محصول دخانی را در اختیار دارند.

سناریوهای ۲۰۱۰

پیش‌بینی تقاضا، تولید و تجارت مواد دخانی در سال‌های آتی به عوامل متعددی وابسته است. در این میان، سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل (FAO)، بر مبنای دو سناریوی مختلف، پیش‌بینی‌هایی را برای سال ۲۰۱۰ مواد دخانی ارائه داده است. در سناریوی اول، تغییرات احتمالی در میزان تقاضای مصرف‌کنندگان، روند تولید و تغییر سیاست‌گذاری‌های ملی و بین‌المللی در خصوص سطح تولید، مصرف و تجارت به ویژه با در نظر گرفتن تأثیر کنوانسیون سازمان بهداشت جهانی در مورد کنترل دخانیات، مورد توجه قرار گرفته است.

در سناریوی دوم نیز تأثیر سیاست‌های قیمتی و غیرقیمتی دولت‌ها شامل افزایش مالیات‌ها، کاهش حمایت از تولید تنباکو و در نظر گرفتن ممنوعیت‌های تبلیغی و ترویجی برای دخانیات، در نظر گرفته شده است. به گزارش واحد اطلاعات و اخبار ماهنامه «اقتصاد ایران»، نتایج این گزارش حاکی از آن است که میزان تقاضای جهانی تنباکو تا سال ۲۰۱۰ به ۷/۱ میلیون تن بر اساس سناریوی اول و ۶/۴ میلیون تن بر اساس سناریوی دوم خواهد رسید.

البته میزان تقاضای تنباکو در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، دو روند متفاوت را طی خواهد کرد، به طوری که کشورهای توسعه یافته در سال ۲۰۱۰ تنها دو میلیون و ۵۰ هزار تن تقاضا برای تنباکو خواهند داشت که ۱۶ درصد کمتر از تقاضای تنباکو آنها در سال ۲۰۰۵ می‌باشد. بدین ترتیب، سهم مصرف تنباکو کشورهای توسعه یافته در این سال تنها ۲۹ درصد مصرف جهانی خواهد بود که در مقایسه با سهم ۳۲ درصدی مصرف آنها در سال ۲۰۰۵ کاهش نشان می‌دهد. در همین حال، میزان تقاضای تنباکو کشورهای در حال توسعه با ۱۲ درصد رشد به ۵ میلیون و ۹۰ هزار تن خواهد

رسید. در این میان، پیش‌بینی شده حدود ۸۰ درصد افزایش تقاضای تنباکو به کشورهای خاور نزدیک به ویژه چین اختصاص داشته باشد. سهم مصرف تنباکو چین در سال ۲۰۱۰ حدود ۴۳ درصد کل تقاضای تنباکو جهان خواهد بود.

از سوی دیگر، نتایج حاصل از این گزارش حاکی از آن است که میزان مصرف به ازای هر فرد بالغ، روندی کاهنده را طی خواهد کرد. بر اساس سناریوی اول، میزان مصرف به ازای هر فرد ۱/۵ کیلوگرم در سال و بر اساس سناریوی دوم، حدود ۱/۳ کیلوگرم خواهد بود که به ترتیب بیانگر ۱۰ و ۲۰ درصد کاهش در مقایسه با سال‌های نخست دهه ۱۹۹۰ می‌باشد. بدین ترتیب، سیاست‌های قیمتی و غیرقیمتی دولت‌ها در کاهش میزان مصرف سرانه تنباکو، دو برابر مؤثرتر خواهد بود.

تولید و تجارت

چشم‌انداز میزان تولید تنباکو تا سال ۲۰۱۰ بر اساس سناریوی اول به بیش از ۷/۱ میلیون تن و بر مبنای سناریوی دوم به ۶/۴ میلیون تن خواهد رسید. بدین ترتیب، بر اساس سناریوی دوم، میزان تولید تنباکو حتی از سطوح تولید سال‌های اولیه دهه ۱۹۹۰ (با سطح تولیدی معادل ۶/۳ میلیون تن)، کمتر خواهد

بود. این در حالی است که سهم تولید کشورهای در حال توسعه با روندی صعودی از ۷۶ درصد در سال ۱۹۹۰ به ۸۷ درصد در سال ۲۰۱۰ خواهد رسید. در این میان، چین با بیش از ۲/۶ میلیون تن همچنان بزرگترین تولیدکننده تنباکو در سال ۲۰۱۰ باقی خواهد ماند. بعد از چین، دو کشور هند و برزیل قرار خواهند داشت. در این سال، مالاوی و زیمبابوه همچنان بزرگترین صادرکنندگان تنباکو خواهند بود.

صادرات و واردات تنباکو نیز تا سال ۲۰۱۰ بارشده همراه خواهد بود. نرخ رشد سالانه صادرات تنباکو به طور متوسط ۰/۸ درصد بر اساس سناریوی اول و ۰/۶ درصد بر اساس سناریوی دوم در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ خواهد بود که انتظار می‌رود حجم صادرات را به ترتیب به ۲/۲ و ۲/۱۶ میلیون تن در سال ۲۰۱۰ افزایش دهد. در عین حال، حجم واردات با ۰/۷ درصد افزایش سالانه، به ۲/۲ میلیون تن بر مبنای هر دو سناریو خواهد رسید.

از سوی دیگر، فائو (FAO) پیش‌بینی کرده تا سال ۲۰۱۰ از ظرفیت صادرات کشورهای توسعه یافته کاسته شده و به ظرفیت واردات آنها اضافه می‌شود. برعکس، در کشورهای در حال توسعه، شیفیت تجارت از واردات به سمت صادرات خواهد بود. در این میان، تولید در کشورهای در حال توسعه همچون برزیل، مالاوی و زیمبابوه از لحاظ قیمتی بسیار رقابت‌پذیر خواهد بود. این مسأله منجر به بهبود رقابت‌پذیری آنها با دیگر کشورهای

توسعه یافته صادرکننده تنباکو خواهد شد. برای مثال، ارزش قیمتی یک واحد صادرات تنباکو در ایالات متحده بیش از دو برابر قیمت جهانی است که از یک سو بیانگر بالا بودن کیفیت محصول و از سوی دیگر، بالا بودن هزینه تولید در این کشور است. در کل، بهبود تکنولوژی‌های تولید تنباکو و محصولات دخانی در کشورهای در حال توسعه که با هزینه پایین نیروی کار همراه است، می‌تواند مزایای قابل توجهی برای این کشورها در صنعت دخانیات به همراه آورد. در مقابل، هر گونه حمایت از تولید تنباکو نیز می‌تواند وضعیت را به نفع برخی از کشورهای در حال توسعه همچون برزیل، زیمبابوه، مالاوی، هندوستان، ترکیه و چین تغییر دهد.

در عین حال، یافته‌های این گزارش حاکی از آن است که سیاست‌گذاری ملی با هدف کاهش مصرف تنباکو، نیاز به تمرکز بر محوریت تقاضا دارد. کاهش میزان تقاضا در کشورهای در حال توسعه در میان مدت همانند آنچه که در کشورهای توسعه یافته طی سال‌های اخیر دیده شده، با توجه به رشد جمعیت و رشد اقتصادی بالا، چندان آسان نخواهد بود. تنها راهکار موجود، کاهش میزان مصرف از طریق مالیات‌ها و سیاست‌های غیرقیمتی مستقیم می‌باشد. ■

پیش‌بینی مصرف، تولید و تجارت تنباکو تا سال ۲۰۱۰

شرح	سهم بزرگسالان سیگاری از کل جمعیت	مصرف (میلیون تن)	تولید (میلیون تن)	صادرات (میلیون تن)	واردات (میلیون تن)
سناریوهای مورد بررسی	(۱)*	(۲)**	(۱)	(۲)	(۱)
جهان	۰/۷۳	۷/۱۵۱	۶/۴۴۷	۷/۱۶۰	۶/۴۴۰
کشورهای توسعه یافته	۰/۸۳	۲/۰۵۴	۲/۰۲۹	۱/۱۹۵	۱/۱۱۵
ایالات متحده	۰/۸۰	۰/۴۳۳	۰/۴۳۳	۰/۵۲۶	۰/۵۰۲
اروپا	۰/۸۴	۰/۹۴۶	۰/۹۲۷	۰/۶۹۷	۰/۴۳۵
اتحادیه اروپا	۰/۸۴	۰/۶۹۰	۰/۶۹۰	۰/۳۰۰	۰/۲۷۲
اقیانوسیه	۰/۸۱	۰/۱۹	۰/۰۲۳	۰/۰۰۶	۰/۰۰۵
کشورهای در حال توسعه	۰/۷۲	۵/۰۹۶	۴/۴۱۸	۵/۹۶۴	۵/۳۱۵
آفریقا	۰/۵۹	۰/۲۹۰	۰/۲۶۴	۰/۵۰۳	۰/۴۶۲
آمریکای لاتین	۰/۷۳	۰/۵۳۰	۰/۴۶۲	۰/۸۸۹	۰/۷۲۴
خاور نزدیک	۰/۶۸	۰/۳۰۶	۰/۲۳۷	۰/۲۹۸	۰/۱۸۷
ترکیه	۰/۷۴	۰/۱۴۰	۰/۱۲۵	۰/۲۶۸	۰/۲۳۷
خاور دور	۰/۷۴	۳/۹۶۸	۳/۴۱۸	۴/۲۳۳	۳/۸۳۰
چین	۰/۷۸	۲/۶۵۹	۲/۲۷۷	۲/۹۷۲	۲/۶۵۳
هند	۰/۷۰	۰/۵۶۳	۰/۴۹۰	۰/۶۸۵	۰/۶۵۰

بر اساس سناریوی اول (با در نظر گرفتن تغییرات احتمالی در میزان تقاضای مصرف‌کنندگان، روند تولید و تغییر در سیاست‌گذاری‌های ملی و بین‌المللی به ویژه با در نظر گرفتن تأثیر کنوانسیون سازمان بهداشت جهانی در مورد کنترل دخانیات)

** بر اساس سناریوی دوم (تأثیر سیاست‌های قیمتی و غیرقیمتی دولت‌ها شامل افزایش مالیات‌ها، کاهش حمایت از تولید تنباکو و در نظر گرفتن ممنوعیت‌های تبلیغ و ترویج دخانیات)

استخراج: واحد تحقیقات ماهنامه «اقتصاد ایران» از گزارشات FAO